

Door het oog van de naald: het Cappadocisch Grieks

Eline DAVELOOSE

Abstract

Cappadocian is an extremely endangered Greek dialect that was spoken in Central Turkey until the Greek-Turkish Population Exchange of 1923-1924. This involuntary emigration to Greece caused the near-extinction of this dialect. Nowadays the number of Cappadocian speakers and semi-speakers has decreased to approximately 2,800. Fortunately this very remarkable dialect, which was thoroughly influenced by the Turkish language, has been captured in many orally transmitted folktales that were recorded by philologists and dialectologists from the nineteenth century onwards. This paper presents a critical edition of a hitherto unpublished folktale: 'The Shepherd', a very short story in the Cappadocian subdialect of the village of Axo, recorded by Richard M. Dawkins. The edition is followed by a Dutch translation of 'The Shepherd' and a folkloristic discussion on its origin. This folktale is most likely one of the numerous versions of the story about the one-eyed giant, the Cyclops, best known from its variant in Homer's *Odyssey*.

Het rotsachtige, feeëriëke landschap van de Turkse streek Cappadocië spreekt tot ieders verbeelding.¹ Wat slechts weinigen echter weten, is dat deze rotswooningen nog niet zo heel lang geleden de thuishaven waren van een Griekssprekend, Grieks-orthodox volk dat heel wat wateren heeft doorzwommen. Deze paper biedt een kritische editie van een volksverhaal in het sterk bedreigde² Cappadocisch Griekse dialect van dit volk – nl. *De schapenhoeder* – vergezeld van een Nederlandse vertaling en een bespreking van de oorsprong en situering van deze *folktale* binnen de folkloristische traditie. Om dit volksverhaal binnen zijn context te kunnen plaatsen, wordt in de komende paragrafen de geschiedenis van de Cappadocische Grieken samengevat, gevolgd door een korte beschrijving van hun dialect en de volksverhalen waarin dit is opgetekend.

DE ODYSSEE VAN HET CAPPADOCISCH GRIEKS

De geschiedenis van deze Cappadociërs gaat enkele duizenden jaren terug. De autochtone inwoners van deze streek in Centraal-Turkije zouden inheemse volkeren geweest zijn die zich al lang voor de aanwezigheid van de Turken in Klein-Azië vestigden (Dawkins 1916: 5; Janse 2002: 347). Deze autochtone

¹ Ik wil graag de anonieme reviewers bedanken voor hun waardevolle opmerkingen.

² Wat de huidige toestand is van het Cappadocisch Griekse dialect kan geraadpleegd worden in de *Ethnologue*, een database met alle momenteel gekende talen van de hele wereld. Dit dialect krijgt momenteel de status 'nearly extinct' toegekend. (ethnologue.com/language/cpg) Opvallend is dat het Cappadocisch vermeld wordt als volwaardige 'language of Greece' en niet als dialect.

bevolking bestond uit Anatolische volkeren (Janse 2020: 49). Cappadocië was in het tweede millennium v.C. immers het centrum van het Hittitische Rijk, met als hoofdstad Hattuša, nabij het huidige Boğazkale (*ibid.*).

Nadat Cappadocië vervolgens veroverd werd door de Perzen (Janse 2002: 347), probeerde de Macedonische koning Alexander de Grote op zijn veroveringstocht door Klein-Azië de streek in handen te krijgen. De voormalige satraap van Cappadocië, Ariarathes, weigerde echter het hoofd te buigen en riep zichzelf uit tot eerste koning van deze streek (331-322 v.C.). De koningen van de Ariarathidendynastie (331 v.C. – 95 v.C.) waren, ondanks hun Perzische afkomst, wel fanatieke filhellenen, wat de sterke verspreiding van het Griekse gedachtegoed en op de eerste plaats de Griekse taal bewerkstelligde (Janse 2020: 49). Het leeuwendeel van de inwoners van Klein-Azië – waaronder ook de Cappadociërs – werd door deze gestage hellenisering tweetalig en ging naast hun inheemse taal ook het Grieks spreken. De sprekers van het Cappadocisch Grieks moeten dus onderscheiden worden van de latere Griekse inwijkelingen die naar Klein-Azië emigreerden in hun zoektocht naar vruchtbaarder gebied (Dawkins 1916: 5).

Helaas veroorzaakte deze zeer ver gevorderde hellenisering, die alleen maar in de hand gewerkt werd toen Cappadocië in 17 n.C. geannexeerd werd door de Romeinen (Janse 2020: 49-50), het uitsterven van vele van deze Klein-Aziatische inheemse talen (Janse 2002: 351). Zo verging het ook de taal van de autochtone Cappadociërs, waarover bitter weinig geweten is. Janse (2002: 352) suggereert dat de inheemse Cappadocische taal een Indo-Europese, Anatolische taal geweest zou kunnen zijn, aangezien het gebied Hittitisch was in de bronstijd (2002: 354). Deze vermoedelijk Anatolische taal hield ondanks de sterke hellenisering vrij lang stand in rurale gebieden in Cappadocië en heeft een duidelijke invloed uitgeoefend op het Grieks dat in deze contreien gesproken werd (Janse 2007: 61). Toch is de inheemse Cappadocische taal uiteindelijk ook uitgestorven. Over deze massale taalsterfte schreef de historicus Strabo het volgende: “ἐφ’ ὧν ἦδη καὶ τὰς διαλέκτους καὶ τὰ ὀνόματα ἀποβεβλήκασιν οἱ πλεῖστοι.” (*Geographika* 12.4.6) ‘Onder hun bewind [van de Romeinen] hadden de meeste [autochtone volkeren van Anatolië] zowel hun taal als hun namen al verloren.’ (Vertaling door Janse 2007: 59)

Enkele eeuwen later werd Klein-Azië veroverd door de Seltsjoekturken (de Turkse dynastie die de plak zwaaide in de elfde en twaalfde eeuw), die eveneens hun taal meebrachten en opdrongen. De Slag bij Manzikert in 1071 betekende het begin van het einde voor het Oost-Romeinse Rijk. De verovering door de Turken zorgde ervoor dat Cappadocië, dat op dat moment Griekstalig was, afgesloten werd van de rest van de Griekssprekende wereld en een vogel voor de kat werd voor het oprukkende Turks. Volgens Vryonis (1971: 457) vond al zeer snel een *shift* plaats van het Grieks naar het Turks via een fase van tweetaligheid. Zelfs in de Kerk had het Turks de plaats van het Grieks al

ingenomen in grote delen van Klein-Azië (Dawkins 1916: 1-2, n.1). Dit blijkt uit het volgende Latijnse citaat uit 1437, geschreven naar aanleiding van het Concilie van Bazel in 1431-1437:

Notandum est quod in multis partibus Turcie reperiuntur clerici, episcopi et arciepiscopi qui portant vestimenta infidelium et locuntur (*sic*) linguam ipsorum et nihil aliud sciunt in Greco proferre nisi missam cantare et evangelium et epistolas; alias autem orationes dicunt in lingua Turcorum. (Geciteerd door Dawkins 1916: 1 n. 1) ‘Opgemerkt moet worden dat er in grote delen van Turkije priesters, bisschoppen en aartsbisschoppen zijn die de kleren van de ongelovigen dragen en hun taal spreken en niets anders in het Grieks kunnen uitbrengen dan het zingen van de mis en de evangeliën en de epistels; andere toespraken houden ze in de taal van de Turken.’ (Vertaling door Janse 2007: 64).

Het Cappadocisch Grieks moest uiteindelijk haast volledig plaats maken voor het Turks. Enkel in een twintigtal dorpen³ bleef dit Griekse dialect standhouden. Dit was althans het geval in 1910, toen Richard M. Dawkins veldwerk uitvoerde over de Klein-Aziatisch Griekse dialecten, waarvan hij in zijn *Modern Greek in Asia Minor* (1916) een grammatica schreef en talrijke volksverhalen uitgaf. In die dorpen leefden de Cappadocische Grieken en Turken eeuwenlang in goede verstandhouding samen.

Na de Grieks-Turkse Oorlog van 1919-1922, die eindigde met de Klein-Aziatische Catastrofe (Μικρασιατική Καταστροφή), werd in de marge van het Verdrag van Lausanne (1923) echter beslist dat alle moslims die in Griekenland woonden, moesten emigreren naar Turkije en dat alle Grieks-orthodoxe christenen die in Turkije woonden naar Griekenland moesten emigreren (Janse 2007: 67). Het oorspronkelijke plan hield echter in dat de Turkssprekende Cappadocische orthodoxen, die volgens Clark (2007: 103) bestempeld werden als “reconciled Ottoman Greeks”, in Turkije mochten blijven wonen en vrijgesteld werden van de algemene exodus (Clark 2007: 101). Toch verkozen zowel de Griekse als de Turkse zijde om de Cappadocische orthodoxen alsnog naar Griekenland te deporteren in 1924 (Clark 2007: 104-105).

De ca. 40 000 vluchtelingen werden verspreid over Griekenland – wat Janse (2008: 123) de ‘Cappadocische diaspora’ noemt – waar ze echter niet met open armen ontvangen werden en beschouwd werden als Turken (Janse 2007: 70). Het Cappadocische dialect, dat al eerder sterk bedreigd was door de overheersing van het Turks, dreigde nu volledig uit te sterven, aangezien de Cappadociërs hun eigen dialect onderdrukten om zo snel mogelijk in te

³ In de volgende twintig dorpen bleef het Cappadocisch Grieks standhouden: Delmeso, Fertek, Aravan, Ghurzono, Ulağaç, Semendere, Misti (en de kolonies van Misti: Dila, Çarıklı en Ceklek), Axo, Trokko, Malakopi, Floïta, Silata, Anaku, Sinasos, Zalela, Potamia en Arabison (Dawkins 1916: 10).

burgeren in hun nieuwe ‘vaderland’ (Janse 2007: 70). Het gevolg was dat de Cappadocische subdialecten één voor één van de radar verdwenen. Zo kon de Griekse dialectoloog Kontosopoulos (1981: 7) vaststellen dat het dialect niet meer gesproken werd:

‘Οποιος ακούει – ή μάλλον διαβάζει, γιατί σήμερα δεν μιλιούνται πια τα ιδιώματα αυτά, αφού όλοι σχεδόν οι φορείς τους, πρόσφυγες του 1922, έχουν πεθάνει – την καππαδοκική διάλεκτο, δεν ξέρει αν έχει να κάνει με τούρκικα σε ελληνικό στόμα ή με ελληνικά σε τούρκικο στόμα.

‘Wie het Cappadocische dialect hoort – of liever: leest, aangezien deze dialecten vandaag de dag niet meer gesproken worden, aangezien vrijwel alle sprekers, vluchtelingen [van de Catastrofe] van 1922, gestorven zijn – weet niet of hij te maken heeft met Turks in Griekse mond dan wel met Grieks in Turkse mond.’ (Vertaling door Janse 2007: 71)

Het Cappadocisch Grieks kreeg in de *Ethnologue* dan ook het label ‘extinct language of Greece’. In mei 2005 ontving Janse van zijn collega Papazachariou (Universiteit van Patras) echter een tape met daarop opnames van het Griekse dialect uit Simandra in Chalkidiki en ontdekte hij dat het Cappadocisch Grieks allesbehalve uitgestorven was. Op de tape was immers de volgende zin te horen: *patéra m’ dóika fšéa épki* ‘mijn vader maakte twaalf kinderen’. Later bleek uit veldwerk in Griekenland dat er eigenlijk nog veel meer sprekers van het Cappadocisch Grieks in leven waren.

Heden ten dage, inmiddels zestien jaar later, wordt enkel nog het Mišotika gesproken, i.e. het subdialect van het dorp Misti. Momenteel staat de teller op enkele honderden sprekers en nog enkele honderden semi-sprekers – Cappadociërs van de tweede of derde generatie die het dialect wel nog kunnen begrijpen, maar niet meer zelf actief kunnen spreken. Ondanks dit onrustwekkend lage sprekersaantal kunnen we toch spreken van een bescheiden revival. Zo wordt elk jaar de Gavoustima (γαβούστημα) georganiseerd, i.e. een jaarlijkse reünie door de Cappadociërs (Janse 2020: 57). Daarnaast werd ook een Facebookgroep opgestart met de naam *Énarksi diðaskalías ekmáθisis mistiótiku idiómatos* (Έναρξη Διδασκαλίας Εκμάθησης Μυστιώτικου Ιδιώματος) ‘Het begin van het aanleren van het dialect van Misti’. Deze virtuele groep telt bij benadering 2500 leden en wordt zeer frequent aangewend door sprekers van het Cappadocisch of afstammelingen van de Cappadocische vluchtelingen om met elkaar informatie te delen of elkaar vragen te stellen in verband met hun geliefde dialect (*ibid.*). Ten slotte schreef Thomas Fates in 2012 zelfs een leerboek om het dialect van Misti in zelfstudie te leren.

TURKSE ZIEL IN EEN GRIEKS LICHAAM

Deze zeer bewogen geschiedenis heeft zeer duidelijk haar stempel gedrukt op de aard en de kenmerken van het Cappadocisch Grieks, dat net als het Pontisch, het Pharasiotisch, het Silliotisch en het Livisiotisch (Dawkins 1916: 192) ingedeeld wordt in de groep van de Klein-Aziatisch Griekse dialecten (*Asia Minor Greek*). Op onderstaande afbeelding (uit Manollessou 2019: 22) worden deze dialecten in kaart gebracht:

Figuur 1: Overzicht van de Griekse dialecten in Klein-Azië (Manollessou 2019: 22)

Hoewel het Turks het Cappadocisch en deze andere Klein-Aziatische dialecten niet volledig verdrongen werden door het Turks, heeft deze taal, die Dawkins (1916: 2) omschrijft als “a superimposed language of a totally different type”, toch een niet te onderschatten invloed uitgeoefend op het Cappadocisch. De impact van het Turks is van zodanige mate dat Dawkins het Cappadocisch Grieks als volgt karakteriseert: “The Turkish has replaced the Greek spirit; the body has remained Greek, but the soul has become Turkish” (Dawkins 1916: 198). Thomason en Kaufman (1988: 93-4) kennen zelfs het vijfde en hoogste niveau van hun ontleningsschaal (“borrowing scale”, 1988: 74-5, cf. *infra*) toe aan dit dialect, namelijk dat van sterke, structurele ontlening (“heavy structural borrowing”). Hierbij zijn intens taalcontact en zeer sterke culturele druk noodzakelijk. Dit hoogste niveau impliceert talrijke ontleningen op vlak van fonologie, lexicon en syntaxis (Thomason en Kaufman 1988: 50).

Tabel 1: Ontleningsschaal (“Borrowing scale”) van Thomason en Kaufman (1988: 74-5)

(1) Oppervlakkig contact (“casual contact”):	Enkel lexicale ontlening (“lexical borrowing only”)
(2) Enigzins intensiever contact (“Slightly more intense contact”):	Lichte structurele ontlening (“slight structural borrowing”)
(3) Intensiever contact (“More intense contact”):	Enigzins meer structurele ontlening (“slightly more structural borrowing”)
(4) Sterke culturele druk (“Strong cultural pressure”):	Gemiddelde structurele ontlening (“moderate structural borrowing”)
(5) Zeer sterke culturele druk (“Very strong cultural pressure”):	Sterke structurele ontlening (“heavy structural borrowing”)

Drie essentiële bestanddelen bepalen het bijzondere karakter van het Cappadocisch Grieks: de basis van dit dialect wordt gevormd door het Laat-Middeleeuws Grieks. Aangezien Cappadocië na de Slag bij Manzikert in 1071 afgesneden werd van de rest van de Griekssprekende wereld, is het Grieks dat in deze streek gesproken werd als het ware gestold, waardoor enkele belangrijke verschillen met het standaard Nieuwgrieks te ontwaren zijn. Een dergelijk archaïsme op morfologisch vlak is bijvoorbeeld te zien in de passieve aorist die niet uitgaat op *-thika* (-θηκα) zoals in andere Nieuwgriekse dialecten, maar de vormen op *-in* (-ην) bewaard heeft, bv. *xtipíthin* (χτυπήθην) ‘ik werd geslagen’ (Dawkins 1916: 144, 212; Mavrochalyvidis & Kesisoglou 1960: 72-73; Janse *ter perse*: § 6.7.2.3).

Vervolgens werd aan deze basis een onmiskenbare Turkse invloed toegevoegd, die zowel op fonetisch/fonologisch, morfologisch en syntactisch vlak, als in het lexicon zeer prominent aanwezig is. De variant van het Turks waarvoor het Cappadocisch werd beïnvloed, is het Centraal-Anatolische Turks met Seltsjoekse en Oudosmaanse invloeden (Janse 2007: 64). Op morfologisch vlak is de invloed van het Turks – dat een agglutinerende taal is – onder andere aanwezig in de agglutinerende verbuigingen. Dit houdt in dat één betekenis/functie uitgedrukt wordt door één enkel suffix en dat één suffix slechts één betekenis/functie in zich draagt. Deze agglutinatie komt voor in één van de manieren om de genitief meervoud uit te drukken in het Cappadocisch Grieks (Janse 2019: 67). In dit dialect is geen synthetische vorm voor de genitief meervoud geattesteerd waarbij zowel meervoud als genitief uitgedrukt worden door één suffix. Wel vinden we de genitief meervoud *nek-ez-ju* ‘van de vrouwen’ terug. Hierbij worden meervoud en genitief niet uitgedrukt door één enkel morfeem of suffix, zoals in het Oudgriekse *nek-ón*, maar worden deze twee functies door twee afzonderlijke suffixen uitgedrukt die volgens het Turkse voorbeeld op een agglutinerende manier aan elkaar geregen worden:

(1) Cappadocisch: nék – ez – ju
 STAM PL GEN

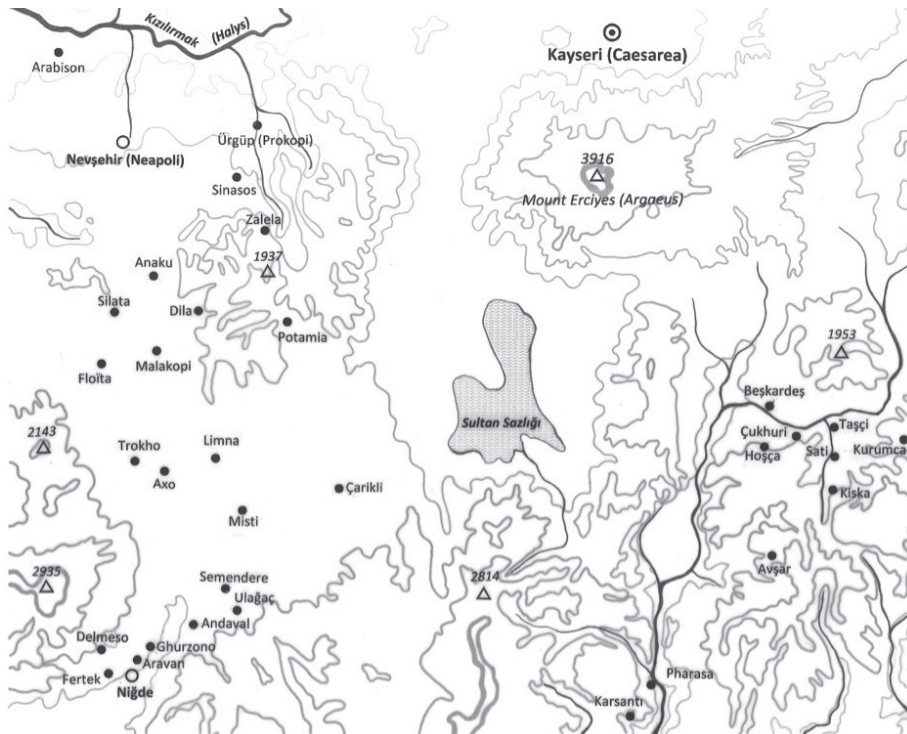
Turks: kadın – lar – in
 STAM PL GEN

Middeleeuws Grieks: jinek – ón
 STAM GEN.PL

‘van de vrouwen’

Ten slotte werden aan deze twee essentiële onderdelen nog enkele kleinere invloeden van andere talen toegevoegd. Zo wordt in het Cappadocisch een onderscheid gemaakt tussen bezielde en onbezielde entiteiten, wat zeer belangrijk is voor de keuze van een bepaalde verbuigingsklasse van substantieven. Volgens Dawkins (1916: 212-3) is deze ontwikkeling zeker niet van Turkse oorsprong. Dit fenomeen treedt ook op in het Pontisch en Pharasiotisch, waaruit hij concludeert dat deze evolutie moet ontstaan zijn in pre-Turkse tijden. Volgens Janse (persoonlijke correspondentie) kan men deze ontwikkeling toeschrijven aan een van de invloeden die de Anatolische, inheems Cappadocische substraattaal heeft uitgeoefend op het Grieks dat in Cappadocië gesproken werd. In de Anatolische talen was het onderscheid tussen bezielde en onbezielde entiteiten immers eveneens van belang. Zo kent het Hittitisch twee genderklassen: “common gender” en onzijdig, wat *grosso modo* samenvalt met respectievelijk bezielde en onbezielde (Hoffner Jr. & Melchert 2008: 64).

Hoe de verschillende bestanddelen van het dialect zich verhouden tot elkaar varieert bovendien van dorp tot dorp. Eigenlijk moet de term ‘Cappadocisch Grieks’ eerder beschouwd worden als een hyperoniem voor de verschillende subdialecten van de eerder vermelde twintig dorpen, die onderling sterk verschillen, maar toch ook een gelijke basis met elkaar delen.

Figuur 2: Geografische verspreiding Cappadocische dialecten (uit Janse 2019: 68)

Deze verschillende subdialecten kunnen we vervolgens indelen in de volgende groepen:

Tabel 2: Indeling Cappadocische subdialecten (Janse ter perse: §4)

Noord-Cappadocisch	
<u>Noordwest-Cappadocisch</u> Silata Anaku Floita Malakopi	<u>Noordoost-Cappadocisch</u> Sinasos (Zalela) Potamia Delmeso
Centraal Cappadocisch	
Axo (Trokho) Misti (Dila, Çarıklı en Ceklek)	
Zuid-Cappadocisch	
<u>Zuidwest-Cappadocisch</u> Aravan, Ghurzono Fertek	<u>Zuidoost-Cappadocisch</u> Ulağaç Semendere

Globaal gezien kan men volgens Dawkins (1916: 209) aannemen dat de Turkse invloed stijgt naarmate het dorp verder naar het zuiden ligt, aangezien de Turkse populatie daar groter was en steeds bleef aangroeien.

VAN MOND TOT MOND TOT BLAD

Hoewel het sprekersaantal tegenwoordig, zoals reeds vermeld, ontzettend laag ligt, beschikt men toch over een aanzienlijk corpus van bronnen waarin dit dialect vastgelegd is. Het Cappadocisch is immers bewaard in talrijke volksverhalen die mondeling overgeleverd werden van generatie op generatie (Janse 2019: §5). Aangezien dit dialect enkel gesproken werd en nooit in schriftelijke vorm gebruikt werd (Dawkins 1916: 2), zijn dit de enige bronnen die tot bij ons geraakt zijn. Dit is te danken aan enkele geleerde Cappadociërs zoals priesters en onderwijzers die deze verhalen vanaf de negentiende eeuw begonnen neer te pennen. Later gingen ook hoger geschoolden zoals Mavrochalyvidis, alsook dialectologen als Dawkins en Kesisoglou hiermee verder (Janse 2019: §5).

Men kan deze *folktales* vergelijken met sprookjes die via orale overlevering doorverteld worden. Toch moet opgemerkt worden dat het doelpubliek van deze verhalen allesbehalve (enkel) uit kinderen bestaat, net zomin als van de door de gebroeders Grimm verzamelde Germaanse volksvertellingen (Dawkins 1953: xx). De Cappadocische *folktales* kunnen immers over allerlei onderwerpen handelen (van liefdesverhalen tot reisverhalen; van huwelijken en familierelaties tot jaloezie), ook over erg lugubere thema's. Moord, ontvoering en zelfs kannibalisme zijn schering en inslag in deze verhalen. Heel vaak duiken dan ook bovennatuurlijke, fabelachtige elementen op, zoals pratende dieren of metamorfoses.

Het merendeel van de Cappadocische *folktales* is neergeschreven en uitgegeven door de reeds vermelde Richard M. Dawkins. In zijn *Modern Greek in Asia Minor* (1916) werden talrijke Klein-Aziatisch Griekse volksverhalen gepubliceerd, vergezeld van een Engelse vertaling en geordend volgens het (sub)dialect waarin het verhaal verteld werd. Tot nu toe zijn in totaal 59 volksverhalen uitgegeven. In de komende paragrafen volgt een kritische editie van *De schapenhoeder*, een van de volksverhalen die Dawkins optekende, maar nooit gepubliceerd heeft.⁴

⁴ Mark Janse heeft de tekst van dit volksverhaal uit Dawkins' notitieboek (Dawkins 1911) "Kappadokia 1911" (Arch.Z.Dawk.28(4)) getranscribeerd en tekst-kritisch, grammaticaal en lexicaal geannoteerd tijdens zijn Visiting Fellowship in All Souls College in 2014.

DE SCHAPENHOEDER VAN AXO EN DE CYCLOPEN-CYCLUS

Dawkins transcribeerde het volksverhaal *De schapenhoeder*⁵ in zijn notitieboek (Dawkins 1911) tijdens zijn reis door Cappadocië in 1911. Deze *folktale* werd verteld in het Axenitika⁶ – het subdialect van het dorp Axo⁷ (zie figuur 2 voor de situering van Axo op de kaart van Cappadocië) – dat volgens Janses (ter perse: §4) indeling tot het Centraal Cappadocisch behoort. Axenitika vertoont een aanzienlijke invloed van het Turks, wat toch enigszins opmerkelijk is aangezien de populatie van het dorp Axo enkel uit christenen bestond en geen enkele Turkse inwoner bevatte⁸ (Dawkins 1916: 22). Dit wijst bijgevolg op de langdurige en intensieve tweetaligheid in Cappadocië.

De schapenhoeder is een van de kortste verhalen in Dawkins' notitieboek en beslaat slechts één bladzijde. De zeer beknopte plot gaat als volgt: de hoofdrolspeler in het verhaal is een man die ontzettend veel schapen bezit. Twee indringers betreden zijn woonplaats. De schapenhoeder ruikt hen en probeert hen te vergeefs op te sporen. De indringers slagen erin te ontsnappen en stelen bovendien zijn schapen, waarna de schapenhoeder hen achternaholt en hen om het leven brengt.

Hieronder volgt als eerste de Cappadocische tekst zoals Dawkins die neergeschreven heeft in zijn notitieboek. Deze editie is voorzien van een kritisch apparaat waarin orthografische onregelmatigheden gecorrigeerd worden⁹. Daarna volgt een transliteratie¹⁰ van deze tekst naar het Latijnse alfabet (linkerpagina) en een Nederlandse vertaling (rechterpagina).

⁵ Aangezien Dawkins zelf geen titel had toegekend aan deze *folktale*, koos ik ervoor om het verhaal op basis van de inhoud *De schapenhoeder* te noemen.

⁶ De sprekers van dit dialect spreken dit uit als *Axenit'ka* met syncope van de onbeklemdtoonde [i] (Janse, persoonlijke correspondentie). Voor een grammatica van het Axenitika, zie Mavrochalyvidis & Kesisoglou (1960).

⁷ Voor geografische, culturele en folkloristische achtergrond i.v.m. het dorp Axo, zie Mavrochalyvidis (1990).

⁸ Daveloose (2020) verschaft een verdere analyse van deze paradox.

⁹ Daveloose (2019) biedt meer informatie over dit volksverhaal en deze editie.

¹⁰ Om de leesbaarheid van het verhaal te vergroten werd niet geopteerd voor een fonetische transcriptie, maar voor een romanisatie van de tekst.

Transcriptie Dawkins

- 1 κήτον ἕνα εἶσε ὄλιακόσα¹¹
 2 πρόβατα, εἶδεν ἕνα σπῖτ. πῆγεν
 3 ἐκεῖ πάλ μέρα ἔτρωεν ἕνα
 4 πρόβατο. Κήταν δύο δελίγανε
 5 σέμα στα πρόβατα μέσα. ἤρτεν
 6 ἐτό πῆγεν, εἰώ βρώμσεν ἕνα
 7 κανεῖς εἶπεν. ἀραδῆς στα
 8 πρόβατα μέσα. Βγάλ ἕνα ἕνα
 9 τα πρόβατα. Πάλ δέν da ἰβρίσκ.
 10 ετοῦτα κόλτσαν da τα πρόβατα
 11 πάλ κόλα το πισνό, πῆγαν
 12 ετοῦτα. πηπῆγαν τα στο
 13 βουνί τα πρόβατα. Ὑστερα
 14 ἀπιό τρέχ. πῶν δόνα
 15 σκοτών do. Τρέχ και στάλο
 16 σκαωτών γαι κείνο. Πόμνεν ἕνα
 17 τρέχ και σετό κατόψα. πῶν
 18 γαι το. Σκοτών do.

¹¹ 1 κήτον *sic pro* κείτον || 2 πῆγεν *sic pro* πῆγεν || 3 πάλ *sic pro* πᾶν || 4 κήταν *sic pro* κείταν | δελίγανε *sic pro* δελιγαννῖ || 5 σέμα *sic pro* σέμαν || 6 βρώμσεν *sic pro* βρώμ'σεν || 7 ἀραδῆς *sic pro* ἀραδῆξ || 9 ἰβρίσκ *sic pro* ἰβρίσκ || 10 ετοῦτα *sic pro* ἐτοῦτα || 11 πῆγαν *sic pro* πῆγαν || 12 πηπῆγαν *sic pro* πηρηπῆγαν | τα *sic pro* da || 14 ἀπιό *sic pro* ἀπεώ | δόνα *sic pro* δόνα || 15 στάλο *sic pro* στ' ἄλο || 16 σκαωτών *sic pro* σκαωτών || 17 σετό *sic pro* σ' ἐτό | πῶν *sic pro* πᾶν || 18 γαι το *sic pro* γ' ἐτό

Romaniserende transliteratie

- 1 *kítan éna, íše šiliakósa*
- 2 *próvata, íšen éna spít, píjen*
- 3 *ekí pán méra. étroen éna*
- 4 *próvato. kítan dío delíkane,*
- 5 *séman sta próvata mésa. írten*
- 6 *etó, píjen, eó vrómsen éna*
- 7 *kanís ípen. aradíš*
- 8 *próvata mésa. vyál éna éna*
- 9 *ta próvata. pál dén da ivríšk.*
- 10 *etúta kóltsan da próvata.*
- 11 *pal kóla to piznó! píyan*
- 12 *etúta. pírpíyan ta sto*
- 13 *vuní ta próvata. ístera*
- 14 *apjó tréx. pšán dóna*
- 15 *skotón do. tréx ke st'álo*
- 16 *skotón ke kíno. pómnen éna*
- 17 *tréx ke s'etó katópsa. pšán*
- 18 *k'etó. skotón do.*

Nederlandse vertaling

1 Er was eens een man. Hij had honderdduizend
2 schapen. Hij had een huis. Hij ging
3 daar elke dag heen. Hij at een
4 schaap. Er waren twee jongemannen.
5 Ze gingen binnen tussen de schapen. Deze man kwam.
6 Hij ging. “Hier stinkt iemand”,
7 zei hij. Hij zoekt
8 tussen de schapen. Hij haalt de schapen
9 één voor één uit. Opnieuw vindt hij hen niet.
10 Die mannen dreven de schapen voort.
11 Drijf de laatste opnieuw voort! Die mannen
12 gingen. Ze namen de schapen
13 mee naar de berg. Later
14 rent hij weg van hier. Hij grijpt de ene,
15 hij doodt hem. Hij rent ook naar de andere.
16 Hij doodt ook hem. Er bleef er een over.
17 Hij rent ook achter die aan. Hij grijpt
18 ook hem. Hij doodt hem.

De schapenhoeder in zijn folkloristisch context

In tegenstelling tot vele andere volksverhalen in Dawkins' verzameling is deze *folktale* zeer beknopt en bevat die erg weinig details. Bovendien blijkt de verteller dan ook nog een foutje gemaakt te hebben – de Cappadociërs die deze verhalen uit hun hoofd navertelden, waren immers allesbehalve professionele verhalenvertellers: op r. 4 worden namelijk twee indringers geïntroduceerd. Op het einde van het verhaal (r. 14-8) worden echter niet twee, maar drie schapendieven een kopje kleiner gemaakt.

Dit vrij summiere verhaal, dat op zijn zachtst uitgedrukt geen literaire parel kan genoemd worden, lijkt op het eerste gezicht weinig belang te hebben. Niets is echter minder waar. Dit korte volksverhaal is immers deel van een eeuwenoude – zelfs millennia-oude, wereldberoemde verhalencyclus, namelijk die over de eenogige reus, de Cycloop. Deze *folktale* raakte het meest bekend door zijn versie in Homeros' *Odyssee* (vv. 105-566) waarin Odysseus aan de Faiaken uitgebreid verslag uitbrengt over zijn voorbije avonturen. Daarnaast zijn nog vele honderden andere, internationale versies bekend van dit verhaal, waaronder minstens 8 Nieuwgriekse varianten – twee uit Giresun, één uit Trabzon, Pharasa, Psara, Euboia, Lasta en Vurvura (Desmet 2004: 78-9).

In de legendarische versie in de *Odyssee* bereiken Odysseus en zijn mannen het eiland van de Cyclopen. Ze dringen de grot van een van hen – Polyfemos – binnen, waarna de Cycloop hen gevangenneemt en enkelen van hen oppeuzelt. Uiteindelijk slaagt Odysseus erin om de Cycloop te verblinden en om zichzelf en de andere overlevenden heelhuids te laten ontsnappen.

Het is duidelijk dat het Axenitische verhaal *De schapenhoeder* zeer veel gelijkenissen vertoont met deze Homerische versie: beide verhalen draaien rond een hoofdpersonage dat ontzettend veel schapen bezit. Wanneer hij opmerkt dat indringers zijn woning betreden hebben, probeert hij hen op te sporen. Net als Polyfemos in de *Odyssee* drijft de Cycloop in *De schapenhoeder* alle schapen naar buiten om hen te pakken te krijgen. Toch kan hij hen maar niet vinden en gaan de indringers er met de schapen vandoor.

In de twee versies duiken ook enkele verschillen op: zo wordt in het Axenitische volksverhaal niet vermeld dat de schapenhoeder een cycloop of op zijn minst een reus zou zijn. Daarnaast woont hij in de Cappadocische versie in een huis en niet in een grot zoals in de *Odyssee*. Bovendien verschilt de afloop zeer sterk van die in de Homerische versie, waarin de Cycloop het onderspit delft. Het Axenitische verhaal kent daarentegen een fatale afloop voor de indringers.

Ondanks deze verschillen kan toch aangenomen worden dat de twee verhalen twee versies zijn van hetzelfde *folktale*-motief. Het is immers eigen aan dergelijke volksverhalen om talrijke varianten te kennen en onderworpen te

zijn aan de creativiteit van de verteller op dat moment, die graag variaties toepast om een bekend verhaal toch interessant te laten klinken voor zijn publiek (Bremmer 2002: 138). Dit betekent echter niet dat dit verhaal ook afstamt uit de *Odyssee*. De vraag of moderne Griekse volksverhalen zoals *De schapenhoeder* hun oorsprong vinden in antieke volksverhalen en mythologie, beantwoordt Halliday (1916: 216-217) immers volkomen negatief. Hij geeft toe dat er inderdaad enkele gelijkaardige episodes te vinden zijn, maar dat die in feite aanwezig zijn in elke collectie volksverhalen van talloze landen – en niet enkel in de Griekse (1916: 217). Dawkins (1953: xxxiv) gaat volledig akkoord met Halliday, aangezien deze verhalen, die zowel in het klassieke als in het moderne Griekenland te vinden zijn, eerder behoren tot het algemene corpus van Europese volksverhalen.

Vele episodes uit de Homerische epen vinden zelf effectief hun oorsprong in de orale traditie van *folktales*. Dit is ook het geval bij het verhaal over de Cycloop (Finkelberg 2011: 187). Halliday (1916: 217) deelt deze mening en bevestigt dat het verhaal van de Cycloop – hij heeft het hierbij over de Phariasiotische versie (zie *infra*) van het verhaal – niet geërfd is uit de klassieke mythologie, maar reeds een mondeling overgeleverd volksverhaal was voordat Homeros het in zijn werk opnam. In de *Odyssee* zouden zelfs twee versies van deze *folktale* te vinden zijn. Naast de episode rond Polyfemos zou ook het verhaal over de kannibalistische Laistrygonen een versie zijn uit één en dezelfde verhalencyclus (Page 1973: 27-42).

Van dit cycloopenverhaal bestaat tevens een belangrijke Turkse traditie. Deze *folktale* kent namelijk een uitgebreide versie in het *Boek van Dede Korkut*, een verzameling van twaalf volksverhalen die toegeschreven worden aan de (legendarische) middeleeuwse, Oğuz Turkse bard Dede Korkut. Hoewel de eerste definitieve editie van dit boek van de veertiende eeuw zou dateren, hebben vele van de verhalen wortels tot in de tiende eeuw (Sümer, Uysal & Walker 1991: x-xii). Een steeds terugkerend element is dat de zogezegde auteur, Dede Korkut, steeds een van de aanwezige personages is (Sümer, Uysal & Walker 1991: x).

Het achtste verhaal van de bundel is een versie van het cycloopenverhaal. Het hoofdpersonage, de Cycloop, wordt hier *Tepegöz*¹² genoemd. De Turkse versie in het *Boek van Dede Korkut* is zeer uitgebreid. Zo bevat dit verhaal de episode waarin de held Basat van Tepegöz een ring krijgt waardoor de Cycloop steeds weet waar hij zich bevindt (Mundy 1956: 281). Dit komt niet

¹² De etymologie van *Tepegöz* is erg omstreten. Zo poneert Mundy (1956: 287) dat de naam afkomstig zou zijn van het Griekse *sarandápixos* (σαραντάπηχος) ‘veertig el (groot)’, wat op de reusachtige gestalte van de Cycloop zou duiden. Een andere vaak aangehaalde hypothese is dat het woord van Turkse oorsprong zou zijn en ‘top-oog’ zou betekenen. Dit wordt versterkt door het feit dat in het verhaal vermeld wordt i.v.m. de Cycloop “tepesinde bir gözü var”, ‘op zijn top/hoofd heeft hij één oog’ (Mundy 1956: 288).

voor in de Axenitische of de Pharasiotische versie, noch in de *Odyssee*. Uiteindelijk doodt Basat de Cycloop.

De hypothese dat deze Axenitische *folktale* een versie van het cycloopenverhaal is, wordt bovendien nog versterkt door de treffende gelijkenissen met de Pharasiotische¹³ versie (*Pharasa 25*; Dawkins 1916: 550-1). Hoewel deze laatste start met een extra inleiding (r. 1-10) waarin verteld wordt dat zeven priesters op pad gaan om geiten te kopen, verloopt de rest van het verhaal zeer parallel met *De schapenhoeder*: opnieuw gaat het over de eigenaar van zeer veel schapen. In beide versies is er sprake van indringers in de woning van de cycloop. De schapenhoeder wil die te pakken krijgen en brengt daarom – net zoals in de Cappadocische versie en in de *Odyssee* – de schapen één voor één naar buiten. In beide verhalen stelen de indringers de schapen. Ten slotte vallen er ook telkens enkele doden onder de schapendieven.

Pharasa 25¹⁴ (Dawkins 1916: 550-1)

- 1 Heel lang geleden was er een priester. Hij ging een geit kopen.
- 2 Hij ging naar een dorp. Daar was nog een priester. Hij zei:
- 3 “Waar ga je heen?” De priester zei: “Ik ga een geit
- 4 kopen.” Hij zei: “Laat ik meekomen om een geit te kopen.” Ze stonden
- 5 recht; ze gingen naar een ander dorp. Daar was nog een
- 6 priester. En de drie gingen naar een ander dorp. Ze vonden
- 7 nog een priester. Ze namen ook die priester mee; ze gingen verder. Ze
- 8 vormden een groep van zeven priesters.
- 9 Toen ze naar een dorp gingen, was er een vrouw; zij
- 10 was hout aan het hakken. Er was ook een Cycloop. De Cycloop
- 11 haastte zich; hij greep de zeven priesters. Hij bracht hen naar zijn
- 12 huis. In de avond grilde hij een priester; hij at hem op. Hij
- 13 was dik. Hij at hem op; hij werd dronken.
- 14 De zes priesters stonden recht. Ze verhitten het spit. Ze staken
- 15 het in het oog van de Cycloop. Ze verblindden de Cycloop. Ze liepen
- 16 weg. In de stal had de Cycloop 700 schapen.
- 17 Ze gingen de stal binnen. Ze vilden 6 schapen. Ze lieten hun
- 18 koppen en staarten liggen. Ze hulden zich in de huiden. ‘s Morgens
- 19 stond de Cycloop op; hij dreef de schapen naar buiten; hij nam hen
- 20 bij de kop en de staart. Hij dreef de 700 schapen
- 21 naar buiten. Hij sloot de deuren. Hij ging naar binnen; hij zocht de
- 22 6 priesters. Hij vond hen niet. Hij trof de 6 schapen

¹³ Zie figuur 1 voor de situering van het Pharasiotische dialect op kaart.

¹⁴ Eigen vertaling. De regelschikking is gelijkaardig aan de originele, Pharasiotische versie in Dawkins (1916: 550).

- 23 dood aan.
 24 De 6 priesters namen de 700 schapen mee; ze gingen
 25 naar hun huizen. Ze gaven ook 100 schapen aan de echtgenote van
 26 de priester die de Cycloop opgegeten had. De vrouw vroeg:
 27 “Waar is mijn priester?” Ze zeiden: “Hij is achtergebleven om er
 28 nog meer te verkrijgen.” En de 6 priesters namen elk 100 schapen.
 29 Ze gingen naar hun huizen. Ze aten, ze dronken, ze bereikten
 30 hun verlangens.

CONCLUSIE

In dit artikel werd een beknopt overzicht geboden van de bewogen geschiedenis die de sprekers van het Cappadocisch Griekse dialect hebben doorgemaakt. Sinds de Grieks-Turkse bevolkingsuitwisseling van 1924 is het sprekersaantal immers zienderogen gedaald met als gevolg dat het Cappadocisch momenteel extreem bedreigd is. Gelukkig werd dit dialect vastgelegd in vele mondeling overgeleverde en nadien opgetekende volksverhalen, waarvan deze paper een kritische editie biedt: het verhaal *De schapenhoeder* in het Axenitika, i.e. Cappadocische subdialect van het dorp Axo.

Hoewel deze Axenitische *folktale* in eerste instantie zeer banaal lijkt te zijn, is *De schapenhoeder* in werkelijkheid een van de talrijke versies van het wereldberoemde cycloopenverhaal. Dit blijkt uit een vergelijking met de bekendste, Oudgriekse versie in Homeros' *Odyssee*, met de Pharasiotische versie (*Pharasa* 25) en met Turkse versie in het *Boek van Dede Korkut*. Deze paper biedt bijgevolg een belangrijke bijdrage tot zowel het corpus van Cappadocische tekstuele bronnen als tot de studie van de folkloristische traditie van het eeuwenoude cycloopenverhaal.

BIBLIOGRAFIE

- BREMMER, J.N. (2002). Odysseus versus the Cyclops. In S. des Bouvrie (Ed.), *Myth & Symbol I: Symbolic Phenomena in Ancient Greek Culture (Papers from the Norwegian Institute at Athens, 5)* (pp. 135-152). The Norwegian Institute.
- CLARK, B. (2007). *Twice a Stranger*. Granta Books.
- DAVELOOSE, E. (2019). *Over broers, zussen en schapenhoeders: editie van drie onuitgegeven Cappadocische volksverhalen uit Axo met grammaticale en lexicale commentaar* [masterscriptie, Universiteit Gent].
- . (2020). Axenitika: linguïstische mix met schijnbaar paradoxale verhoudingen. *Tetradio*, 28, 87-108.
- DAWKINS, R.M. (1911). *Kappadokia 1911. Ghurzono, Fertek, Delmeso, Axo*. Weston Library (Oxford), Arch.Z.Dawk.28(4).
- . (1916). *Modern Greek in Asia Minor*. Cambridge University Press.
- . (1953). *Modern Greek Folktales*. Clarendon Press.

- DESMET, L. (2004). *Status quaestionis van het onderzoek naar het ontstaan & de verspreiding van de volksvertellingen van de Cycloop (AT: 1137) in casu acht Nieuwgriekse varianten* [masterscriptie, Universiteit Gent].
- EBERHARD, D.M., SIMONS, G.F. & FENNIG, C.D. (Eds.) (2021). *Ethnologue: Languages of the World*. 24ste ed. SIL International. Geraadpleegd via <http://www.ethnologue.com>
- FATES, T. (2012). *Χιογός ας σι χαριῖθ': Εκμάθηση του Μισσιώτικου ιδιώματος*. (s.n.).
- FINKELBERG, M. (Ed.) (2011). *The Homer Encyclopedia*. Wiley- Blackwell.
- HALLIDAY, W.R. (1916). The Subject-Matter of the Folk-Tales. In R. M. Dawkins (Ed.), *Modern Greek in Asia Minor* (pp. 215-283). Cambridge University Press.
- HOFFNER JR., H.A. & MELCHERT, H.C. (2008). *A Grammar of the Hittite Language* (Volume 1). Eisenbrauns.
- JANSE, M. (2002). Aspects of Bilingualism in the History of the Greek Language. In J. N. Adams, M. Janse & S. Swain (Eds.), *Bilingualism in Ancient Society: Language Contact and the Written Text* (pp. 332-390). Oxford University Press.
- . (2007). De Cappadociërs en hun talen. *Tetradio*, 16, 57-78.
- . (2008). Grieks lichaam, Turkse ziel. Multiculturele symbiose in Cappadocië en de Cappadocische Diaspora. In D. Praet (Ed.), *Us & Them: Essays over filosofie, politiek, religie en cultuur van de Antieke Oudheid tot Islam in Europa ter ere van Herman De Ley* (pp. 107-137). Academia Press.
- . (2019). Agglutinative Noun Inflection in Cappadocian. In A. Ralli (Ed.), *The Morphology of Asia Minor Greek* (pp. 66-115). Brill.
- . (2020). Έλληνιστι γινώσκες; (Acts 21:37): The survival of Cappadocian Greek. *Cursor: Zeitschrift für Freunde der Lateinischen Sprache und europäischen Kultur*, 16, 49-57.
- . (ter perse). Η Καππαδοκική διάλεκτος. In Chr. Tzitzilis (Ed.), *Νεοελληνικές Δι-άλεκτοι*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- JONES, H.L. (vert.) (1928). *Strabo. Geography. Volume V*. Loeb Classical Library. Harvard University Press.
- KONTOSOPOULOS, N.G. (1981). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. (s.n.).
- MAVROCHALYVIDIS, G.P. & KESISOGLU, I.I. (1960). *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Αἰσοῦ*. Institut français d'Athènes.
- MAVROCHALYVIDIS, G.P. (1990). *Η Αζό Καππαδοκίας*. Εστία Νέας Σμύρνης.
- MUNDY, C.S. (1956). Polyphemus and Tepegöz. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 18(2), 279-302.
- PAGE, D. (1973). *Folktales in Homer's Odyssey*. Harvard University Press.
- SÜMER, F., UYSAL, A.E. & WALKER, W.S. (1991). *The Book of Dede Korkut: A Turkish Epic*. University of Texas Press.
- THOMASON, S.G. & KAUFMAN T. (1988). *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. University of California Press.
- VRYONIS, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. University of California Press.